

האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

בצל הסהר - חיי היהודים בימי הביניים בארצות האסלאם - 13322

תאריך עדכון אחרון 30-08-2023

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: היסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 0

סמסטר: סמסטר א'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): ד"ר עודד זינגר

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: odedzinger@gmail.com

שעות קבלה של רכז הקורס: בתיאום מראש

מורי הקורס:

ד"ר עודד זינגר

תאור כללי של הקורס:
מבוא לתולדות היהודים בימי הביניים בארצות האסלאם.

מטרות הקורס:
היכרות ראשונית עם הנושא, המחקר הבסיסי אודותיו ועם המקורות העומדים לרשות החוקר והתלמיד

תוצרי למידה
בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:
לקרוא ספרות מחקר בתחום זה בכוחות עצמם

דרישות נוכחות (%) :
100%

שיטת ההוראה בקורס: הרצאות פרונטליות בליווי מצגות

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

1. מבוא
2. הקוראן ומוחמד
3. יהדות ואסלאם
4. כיבושי האסלאם והמעמד המשפטי
5. המדינה המוסלמית ומוסדות ההנהגה והקהילה היהודיים
6. גניזת קהיר, ערבית-יהודית.
7. יהודים, העיר והכלכלה.
8. המשפחה היהודית.
9. היהודים מול הפריחה התרבותית הגדולה של עולם האסלאם.
10. ספרד המוסלמית.
11. היהדות וזרמים שונים בקרב האסלאם (היהודים והשיעה, צופים יהודים) .
12. הצד האחר של הסמביוזה.
13. ממלכים וסיכום.

לרשימה מפורטת ראה סיליבוס במודל

חומר חובה לקריאה:
רשימת הקריאה המעודכנת ביותר תמצא במודל

להלן מטלות קריאה של גרסה קודמת של הקורס:

1. מבוא: 27/10/2019

קריאת חובה:

- מרק כהן, 'האסלאם והיהודים: מיתוס, מיתוס נגדי, היסטוריה' בתוך חוה לצרוס-יפה (עורכת), סופרים מוסלמים על יהודים ויהדות, ירושלים תשנ"ו, עמ' 21-36.
- היו קנדי, "המזרח התיכון ערב הופעת האסלאם" מחמד והחליפות: המזרח התיכון המוסלמי במאות השישית-אחת עשרה, תרגום: עמנואל קופלביץ, ירושלים תשס"א, עמ' 1-14.

להרחבה:

- יוסף טובי, 'המורשת הביניימית של יהודי ספרד והמזרח כמצע משותף לחיים עם הערבים בארץ ישראל' פעמים 125-127 (תשע"א), 157-176.
- חיים הלל בן ששון, "מורשת יהדות המזרח- העניין, בעיותיו ואפשרויותיו" פעמים 1 (1979), עמ' 85-97.
- Peter Brown, *The World of Late Antiquity, AD 150-750*, London 1971.

2. הקוראן ומוחמד: 3/11/2019

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

- לקט מתוך הקוראן (בתרגום אורי רובין, מהדורה שנייה).
- אמנת מדינה - מתוך מיכאל לקר, מוחמד והיהודים, ירושלים, תשע"ד
- לקט מתוך הביוגרפיה של ח"י מחמד של אבן אסחאק על יחסיו עם היהודים (באנגלית: A. Guillaume, trans. *The Life Of Muhammad*, Oxford 1955).

ספרות מישנית:

- עליזה שניצר, "מוחמד: דמותו וציוני דרך בתולדות חייו", בתוך האסלאם: היסטוריה, דת, תרבות, בעריכת מאיר בר-אשר ומאיר חטינה. ירושלים תשע"ח, עמ' 30-56.
- חוה לצרוס-יפה, "הקוראן ומצוות היסוד באסלאם" פרקים בתולדות הערבים והאסלאם, עמ' 82-101.

להרחבה:

- חיים זאב הירשברג, ישראל בערב: קורות היהודים בחמיר וחג'אז מחורבן בית שני ועד מסעי הצלב, תל אביב התש"ו.
- יוסף ויצטום, "הקוראן ומחקרו", בתוך האסלאם: היסטוריה, דת, תרבות, בעריכת מאיר בר-אשר ומאיר חטינה. ירושלים תשע"ח, עמ' 135-167.
- מיכאל לקר, מוחמד והיהודים, ירושלים תשע"ד.
- מאיר יעקב קיסטר, "הטבח בבני קריט'ה: עיון מחודש במסורת" מחקרים בהתהוות האסלאם, ירושלים תש"ע, עמ' 77-98.
- Meir Bar-Asher, *Les juifs dans le Coran*, Albin Michel, 2019.

3. יהדות ואסלאם 10/11/2019

קריאת חובה:
מקורות ראשוניים:
• סיפור המבול במקורות שונים
• סיפורי אברהם, הגר וישמעאל

ספרות משנית:
• חוה לצרוס יפה, אסלאם-יהדות, יהדות-אסלאם, אוניברסיטה המשודרת תשס"ג, עמ' 17-74.
• מרק כהן, בין הסהר והצלל: היהודים בימי הביניים, חיפה 2001, פרק 2: דתות בקונפליקט, עמ' 56-65.

להרחבה:
• גויטיין, "הדת הזועפת (קוים לדמות היהדות בספרות המוסלמית)" ספר דינבורג (תשט) 151-164, 423.
• חוה לצרוס יפה, "בין הלכה ביהדות להלכה באסלאם: על כמה הבדלים עיקריים ומשניים" תרביץ מא:ב (תשמ"ב), 20-225.
• דניאלה טלמון-הלר, "קריאה בקראן וקריאה בתורה במזרח התיכון בימי הביניים: הערות משוות" פעמים; רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח 132 (תשעב) 117-148.
• מאיר יעקב קיסטר, "אל תדמו....לא תשבהוא" בתוך מחקרים בהתהוות האסלאם, ירושלים תש"ע, עמ' 179-200.
• מאיר יעקב קיסטר, "חדת'וא ען בני אסראיל ולא חרג': עיון במסורת קדומה" בתוך מחקרים בהתהוות האסלאם, ירושלים תש"ע, עמ' 99-116.
• אביבה שוסמן, "סיפור מחללי השבת בקצץ אלאנביאא למוחמד בן עבד אללה אלכסאאי" פעמים: רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח 145 (תשעו) עמ' 89-115.
• אביבה שוסמן, "מקורו היהודי ומגמתו של סיפור ביקורי אברהם אצל ישמעאל" תרביץ (תש"ם) עמ' 325-345.
• בת שבע גרסיאל, מקרא מדרש וקוראן: עיון אינטרטקסטואל בחומרי סיפור משותפים. הקיבוץ המאוחד, 2007.

4. כיבושי האסלאם וההתגבשות המעמד המשפטי: 17/11/2019

קריאת חובה:
מקורות ראשוניים:
• כיבוש ירושלים על ידי עמר בן כטאב
• חוזה עומר - גרסאות של טרטושי -
• סיפור בוסתנאי

ספרות משנית:
• - יוסף דרורי, "תולדות האסלאם הקדום", בתוך האסלאם: היסטוריה, דת, תרבות, בעריכת מאיר בר אשר ומאיר חטינה. ירושלים תשע"ח, עמ' 57-86.
• מרק ר' כהן, בצל הסהר והצלל: היהודים בימי הביניים, חיפה 2001, פרק 4: המעמד המשפטי של היהודים באסלאם, עמ' 97-127.

להרחבה:
• אברהם גרוסמן, ראשות הגולה בבבל בתקופת הגאונים, פרק ראשון: בוסתנאי וביתו, ירושלים

תשמ"ד, עמ' 15-44.

- משה גיל, במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, כרך א', עמ' 58-85.
- משה גיל, "המפגש הבבלי" תרביץ מח (תשל"ט) 35-73.
- אוריאל סימונסון, "בין הפרדות להיטמעות – חוזה עמר בהקשריו התרבותיים והחברתיים", היסטוריה 35 (2015): 64-31.
- Milka Levy-Rubin, *Shurut 'Umar: from Early Harbingers to Systematic Enforcement*, in: Freidenreich, *Beyond Religious Borders*, 30-44.

5. המדינה המוסלמית ומוסדות ההנהגה והקהילה היהודיים: 24/11/2019

קריאת חובה:

מקורות ראשונים:

- כתבי מינוי מהמדינה המוסלמית לראש הישיבה ולשופט יהודי, ומהצד היהודי כתב מינוי לשמש בית הכנסת
- קטע מחיבור ר' נתן הבבלי.
- קטע מחיבורו של פירקוי בן באבוי

ספרות משנית:

- מנחם בן-ששון, "הנהגה העצמית של היהודים בארצות האסלאם במאות ה-7 עד ה-12", בתוך קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו, כרך ב': ימי הביניים והעת החדשה המוקדמת, עורכים אברהם גרוסמן ויוסף קפלן. ירושלים תשס"ד, עמ' 110-55.

להרחבה:

- זאב אלקין, "להיות מיעוט יהודי בעולם מוסלמי" מעיל תשבץ, עמ' 50-76.
- מנחם בן ששון, צמיחת הקהילה היהודית בארצות האסלאם: קירואן, 800-1057, ירושלים, תשנ"ז.
- ירחמיאל ברודי, ציון בין הפרת לחידקל: עולמם של גאוני בבל, ירושלים, תשע"ו.
- גרוסמן, ראשות הגולה בבל בתקופת הגאונים. ירושלים, תשמ"ד.
- מנחם בן-ששון, 'המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי' תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי-הביניים (תשמט) 137-196.
- S. D. Goitein, *A Mediterranean Society, Volume 2: The Community*. Berkeley 1971.
- Mark R. Cohen, *Jewish Self-Government in Medieval Egypt: The Origins of the Office of the Head of the Jews, ca. 1065-1126*. Princeton, 1980.

6. גניזת קהיר, ערבית יהודית 1/12/2019

קריאת חובה:

- שלמה דב גויטיין, "תעודות הגניזה כמקור להיסטוריה חברתית של הים התיכון" בתוך חברה ים תיכונית, עמ' 35-57.
- אהרון ממון, "לשונות היהודים – גשר וגדר" מעיל תשבץ, עמ' 127-141.

להרחבה:

- ידידה סטילמן-כלפון ומרק כהן, "גניזת קאהיר ומנהגי גניזה של יהודי-המזרח: עיון היסטורי ואתנוגרפי" פעמים 24 (1985), עמ' 3-35.
- זאב אלקין ומנחם בן-ששון, "אברהם פירקוביץ וגניזת קהיר: בעקבות עיון בארכיונו האישי" פעמים

90 (תשס"ב) עמ' 51-95.

7. יהודים, העיר והכלכלה. 8/12/2019

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

• לקט מקורות מהגניזה.

ספרות משנית:

- מרק כהן, בצל הסהר והצלב: היהודים בימי הביניים, חיפה 2001, עמ' 146-165
- מרים פרנקל, "על מרחב וזמן" מעיל תשבץ, עמ' 77-89.

להרחבה:

- *Jessica Goldberg, Trade and Institutions in the Medieval Mediterranean: The Geniza Merchants and their Business World. Cambridge, 2012.*

8. המשפחה היהודית: 15/12/2019

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

• לקט מקורות מהגניזה.

ספרות משנית:

- יואל קרמר, "אגרות נשים מן הגניזה הקהירית: סקירה כללית" אשנב לחייהן של נשים בחברות יהודיות, עורכת יעל עצמון, (ירושלים, תשנ"ה) עמ' 161-181.
- אמיר אשור, "הגנה על זכויות האישה על פי הסכמי נישואין מן הגניזה הקהירית ומקורות ערביים מקבילים" ג'מעה יט (תשע"א) עמ' 7-36.
- מרים פרנקל, "שאון גלי נעורים": על התבגרות ומתבגרים בחברה היהודית בארצות האסלאם בימי-הביניים" זמנים 102 (2008) עמ' 8-17.

להרחבה:

- S. D. Goitein, A Mediterranean Society, Volume 3: The Family. Berkeley, 1976.*
- Eve Krakowski, Coming of Age in Medieval Egypt: Female Adolescence Jewish Law, and Ordinary Culture. Princeton, 2018.*

9. היהודים מול הפריחה התרבותית הגדולה של עולם האסלאם: 22/12/2019

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

• סלומון בן ירוחם, קטע ממלחמות השם

• קטע של חייו הבלכי

• רשימת ספרים מן הגניזה.

ספרות משנית:

- חגי בן-שמאי, "יצירתו הפרשנית וההגותית של רס"ג: מפעלו של מנהיג", בתוך מפעלו של מנהיג: עיונים במשנתו ההגותית והפרשנית של רס"ג, ירושלים תשע"ה, עמ' 21-36.
- מרים פרנקל, "קנון וחברה – הקנון הספרותי ככלי לגיבוש העילית החברתית בחברת הגניזה" הקנון הסמוי מן העין: חקרי קנון וגניזה, ירושלים תשע"א, עמ' 88-110.

להרחבה:

- רינה דרורי, ראשית המגעים של הספרות היהודית עם הספרות הערבית במאה העשירית, תל אביב 1988.
- יוסף טובי, קירוב ודחייה: יחסי השירה העברית והשירה הערבית בימי הביניים, חיפה תש"ס.
- חוה לצרוס יפה, עולמות שזורים: ביקורת המקרא המוסלמית בימי הביניים, ירושלים תשנ"ט.

29/12/2019 – חופשת חנוכה.

10. ספרד המוסלמית: האומנם תור הזהב? 5/1/2020

קריאת חובה:

מקורות ראשונים:

- קטעים מספר הקבלה
- אלחריזי: האסטרונום

ספרות משנית:

- אשתור, קורות היהודים בספרד המוסלמית, ב, "תור הזהב של הספרות העברית", עמ' 191-223.
- Menahem Ben Sasson, "The Andalusian Golden Age – A Critical view" in *The Jews of Europe in the Middle Ages (Tenth to Fifteenth Centuries)*, Brepols 2004,

להרחבה:

- אשתור, קורות היהודים בספרד המוסלמית, כרכים א-ב.
- עזרא, פליישר, "תרומת הגניזה לחקר השירה העברית" תעודה א': חקרי גניזת קהיר

11. היהדות וזרמים שונים בקרב האסלאם: 12/1/2020

קריאת חובה:

מקורות ראשונים:

- קטע מן אבן פקודה, חובות הלבבות.

ספרות משנית:

- איתן קולברג, "השיעה סיעתו של עלי" זמנים 8 (1982), עמ' 16-23.
- מאיר מ' בר-אשר, "על מקום היהדות והיהודים בספרות הדתית של השיעה הקדומה", פעמים 61 (1995), עמ' 16-36.
- אלכסנדר טרייגר, "מיסטיקה יהודית בעולם האסלאם" מעיל תשבץ: מפגש התרבויות בין היהדות לאסלאם בימי הביניים, בעריכת מרים פרנקל, ירושלים תשס"ח, עמ' 155-172.

להרחבה:

- ינון פנטון, שתי אסכולות חסידיות : חסידי אשכנז והיהודים הצופים במצרים, דעת; כתב עת לפילוסופיה יהודית וקבלה 45 (תשס"ו) 5-23
- Steven M. Wasserstrom, *Between Muslim and Jew: The Problem of Symbiosis under Early Islam*, Princeton 1995.

12. הצד האפל של הסמביוזה: צלבנים, פולמוס ושמד 19/1/2020

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

- אלרד עלי אבן נגילה.
- סיפור חייו של משה בן שמואל
- קטעים מתוך אגרת השמד לרמב"ם
- קטע מתוך - פולמוס נסתור הכומר - 'קצה מגאדלה אל-אסקף'

ספרות משנית:

- משה פרלמן, "הפולמוס בין האסלאם והיהדות בימי הביניים", בתוך: סופרים מוסלמים על יהודים ויהדות, בעריכת ח. לצרוס-יפה, ירושלים תשנ"ו, עמ' 119-154
- מנחם בן-ששון, "לזהותם היהודית של אנוסים: עיון בהשתמדות בתקופת אלמוחדון" פעמים 42 (1990), עמ' 16-37.

להרחבה:

- יהושע פראוור, תולדות היהודים בממלכת הצלבנים, ירושלים, 2000.
- שרה סטרומזה, "האסלאם בתפיסת ההיסטוריה של הוגים יהודים בימי הביניים הערביים", בתוך אסלאם והעולמות השזורים בו: קובץ מאמרים לזכרה של חוה לצרוס-יפה (ירושלים: מוסד ביאליק ואחרים, 2002, עמ' 443-458).
- מנחם בן-ששון, "זיכרון ושכחה של שמדות: על קידוש השם בארצות הנצרות ובארצות האסלאם בימי הביניים המוקדמים" ראשונים ואחרונים (תשע"ב) 47-72.

13. פלישת המונגולים, התקופה הממלוכית וסיכום. 26/1/2020

קריאת חובה:

מקורות ראשוניים:

- יקבע בהמשך

ספרות משנית:

- ראובן עמיתי, "ארצות האסלאם בימי הביניים המאוחרים", בתוך האסלאם: היסטוריה, דת, תרבות, בעריכת מאיר בר-אשר ומאיר חטינה. ירושלים תשע"ח, עמ' 87-109.
- אלחנן ריינר, "הקהילה היהודית בשנות הדמדומים של שלטון הצלבנים" בתוך ההיסטוריה של ארץ ישראל: שלטון הממלוכים והעותמנים, עמ' 59-90.

להרחבה:

-
- אשתור, "כבושי המונגולים והיהודים - לתולדות היהודים במזרח לפי מקורות ערביים" ציון 4 (תרצ"ט), 51-70.
 - ל.א. מאיר, "עמדת היהודים בימי הממלוכים", בתוך ספר מאגנס (ירושלים: האוניברסיטה העברית, תרח"ץ), 161-167.
 - דותן ארד, "יהודי אלכסנדריה במאה החמש עשרה לאור תעודות חדשות" פעמים; רבעון לחקר קהילות ישראל במזרח 156 (תשעט) 167-184

חומר לקריאה נוספת:
ראה חומר לקריאה נוספת

מרכיבי הציון הסופי :
מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 70 %
מבחני אמצע 20 %
נוכחות / השתתפות בסיום 10 %

מידע נוסף / הערות: